

Égő jég

Gerő a nyolcadik gyerek volt. Akik előtte születtek, azok közül már csak hárman voltak életben. Az erős természetű idősebb Ungváry Gerő továbbra sem bírt magával, hiába is kérlelte a sorozat vége felé a felesége („*De Gerő, most már ne...*”). Még négy teherbeesés következett, az eredményből csak ketten éltek meg a felnőtt kort; köztük az utolsón a természet már megbosszulta magát. 18–20 évesen kitört rajta a skizofrénia.

Ungváry Gerő életének első éveit a horvátországi, akkor még részben magyarok lakta Csepény faluban töltötte. A család néhány év múlva, amikor már valamivel jobban ment a dolguk, a közeli Eszékre költözött, ahol az atya egy gépgyárban művezető lett. A gyerekek kezdetben a magyar elemi iskolába jártak. A horvát többségű városban kevés magyar tanuló volt, ezért egy év múlva a fiúkat és lányokat évfolyamonként egy osztályba járatták. Noha ennyire fiatalon gyerekek még nem eshetnek teherbe, Tyll Irma Mária már ezt is az erkölcsstenség melegágyának tekintette, és átíratta a gyerekeit a horvát iskolába, ahol továbbra is szigorúan elválasztották a nemeket. Az átíratás szenzáció volt nemzetiségi területen, még ha nem is úgy és nem is azért és nem is aszerint. Gesztusáról a családi emlékezet szerint a helyi horvát lapokban is hírt adtak. És mit tesz Isten, valóban: „*Nagy feltűnést keltő dolog történt az eszéki horvát elemi iskolában. Irina Maria Tyll asszony, Gregor Ungvary gépész felesége a rétfalui magyar elemi népiskolából átíratta négy gyermekét, Jelenát, Mariját, Jozot és Gregát a horvát iskolába. Lám, vannak, akik már megértették, hogy aki horvát kenyeret eszik, az tanuljon meg horvátul.*” – tájékoztatót 1904. szeptember 4-én veretes horvát nyelven a *Hrvatska Obrana* (Horvát önvédelem) című eszéki napilap S. Zwingl és K. Firinger szerkesztésében. Így lesz az erény mindenáron való megőrzéséből felülemelkedés a magyar nemzeti eszmén – a szezonból pedig a fazon. A négy gyermek élete végéig megőrzött néhány horvát szót, köztük, hogy „zatraceni” („a fenébe is”).

Az idillt egy eszéki ház tornácán 1907-ben készült, rossz minőségű felvétel őrzi, melyen középen kilencévesen apám ül, kezét térdén pihentetve. Tőle balra Ilonka az alig két hete született Gabriellát dajkálja büszke mosolygással (soha nem született gyereke). Apám arcát még valami magától értetődő, természetes és szelíd derű ragyogja be (mely-

nek felnőttként már nyoma se maradt), a babát tartó Márián viszont ott látni a későbbi, a gátlásaiból pánccélfalat épített világi apácát. Mögöttük karba font kézzel áll Gerő. Tartásából valami teljesen más sugárzik, mint a többiekéből, a húsos ajkak pedig mintha az élvezet közvetlenebb kiélési szükségéről árulkodnának. A kilencéves Gerő ekkor még nem volt szobatiszta, de ez egyelőre nem látszik belülről fakadó határozottságát zavarni.

Mindezt talán csak én látom bele a képbe, mert az ítélőképességemet túlságosan megzavarja a tudás. De lehet, hogy az általam tulajdonított jelentés mégiscsak valamilyen sugárzó rejtett fényen alapul, mely nem a puszta képből, hanem annak látványából keletkezett. És ez a látvány már nem magában a képben van, hanem abban, aki nézi.

Figyelemre méltó kor. És ennek is lehet érezni a látványát – noha a kor nem kép. Nekem az előérzetek áldott, mákonyos elfojtásának boldog, örökkének látszó ideje. Már majdnem Ausztria. A Magyar Királyi Államvasutak E. sor. 076919 számú összvonali, félrú jegyváltásra jogosító vasúti bérlete, mellyel akkoriban dr. örsödi Meixner Emil pénzügyi fogalmazó úr neje rendelkezett, Boszna-Bród, Bruck-Királyhida, Dobrljin, Gyanafalva, Gyimesbükk, Havasalja, Kisszolyva, Marschegg, Orsova, Tömös, Szakolcza, Uzsok, Vidrány, Vlára-hágó és Zimony határállomások között jogosított föl jegyváltásra. Nem vitás, *szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország*. A jogot végzett p. ü. fogalmazó úr (később a Magyar Élet Pártja elnehezült testü országgyűlési képviselője, még később balatonlellei kitelepített) és id. Ungváry Gergely géplakatos családjai között akkoriban még nagyon nagy volt a társadalmi távolság. Több nemzedékre volt szükség az áthidalódására, míg Ungváry Rudolf (id. Ungváry Gerő unokája), meg Monspart Éva (Meixner Emil nővérének unokája, okolicsnoi Okolicsányi Mária lánya) megtalálhatták egymást.

És minden ment fölfelé. Már volt svájci Nestlé-liszt is – ki hitte volna.¹ Sőt, a századvég idején megalakult a mai értelemben vett pártfogói és gyermekvédelmi szervezet, a Patronage Egyesület, melynek katolikus rabsegélyező és gyermekgyámolító intézete Budapest belvárosában volt található, a Papnövelde u. 7. szám alatt (ma az ELTE ÁJK épülete).² A Külső Váczi úttól mai szemmel elég messze volt, de akkoriban ez meg se kottyant; *gyalogolni jó*, és az emberek nagyon sokat tudtak gyalogolni, mert még tartott az örökölt megszokás és edzettség, s ez egyébként is olcsóbb volt, mint a villamosjegy.

¹ Csecsemők mesterséges táplálása céljából ajánlott gyári készítmények közül a N. a legrégebb s Magyarországon még ma is kiterjedten használtatik. Előállításuk akként történik, hogy nagy nyomás mellett, 100 fokon túl hevített vízgőz segítségével a búzakeményítőt részben dextrinné és szőlőcukorra változtatják át; az eképen dextrinizált liszthez azután sókat s alpesi tejet kevernek. A N. mint sárgás, finom liszt, jól záró pléhdobozokban, melyeken a használati utasítás is rajta van, kerül forgalomba. Használható leves- és tejhez keverve, de pép alakjában is. A nitrogéntartalmú s nitrogénmentes tápanyagok oly arányban foglaltatnak benne, mint 1:9; ez a viszonyszám más, újabb időkben előállított gyermektápszerekben már jobb, t. i. 1:5, vagy 1:6. (Pallas Nagy Lexikona, 12. köt., 1896.)

² Büntető novella (Bn. 1908: XXXVI. t.-c.) a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései. 2. fejezet. A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések. 15. §. Az ellen, aki a büntetett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét meg nem haladta (gyermek), sem vád nem emelhető, sem bűnöádi eljárás nem indítható. Ha a gyermek büntetett vagy vétséget követett el, a hatóság, amely elé kerül, őt megfenyítés végett a házi fegyelem gyakorlására jogosított egyénnek vagy az iskolai hatóságnak adhatja át.

Id. U. Gerő és Tyll Mária 1907 késő nyarán, minden jel szerint teljesen hirtelen, mondhatni pánikszerűen utaztak el Budapestre. A későbbi Árpád híd pesti hídfője közelében akkor már állt a hírhedt hét- és tizenhárom-ház. Ez a két szürke, sivár, hosszú, 7 és 13 lépcsőházzal és udvarral rendelkező bérkaszárnaytomb volt a földrajzi belépő a város északi részének, az *anyag gyermekeinek* mélyproletár világába. A család a leghírhedtebb részének, Tripolisznak a belső szélén tudott csak földet érni, hetedmagával egy szoba-konyhás lakásban. A környéken akkoriban csak az út mentén és a rá merőleges mellékutcákban voltak függőfolyosós (gangos), átriumos bérházak. Messzebb, a Lehel út irányába még Angyalföld mezői területek el, beljebb pedig ott állt még üresen a Lehel út, Ferdinánd tér, Váci út és Aréna (ma Dózsa György) út között a már felszámolt Régi Váci Temető grundja, nyomtalanul eltüntetve *sírhalmodat, Édes Etelkém*.

A Duna felé pedig, alig néhány száz méterrel a Váci úttól, sűrű, tisztásokkal tarkított, hatalmas fák alkotta ártéri erdő húzódtott a mai Árpád híd pesti hídfőjétől Dunakeszi irányába. Esményi

sötétzöld sátoros világ csavargóknak, csatangoló gyerekeknek, és hétvégi, gyári munkában megfáradt családok kirándulásához. A Dagály helyén sárgás színű, forró víztől párolgó hatalmas agyaggödör, ahol a környékbeli gyárak fekete klottgatyára vetkőzött férfijai és úgy-ahogy nyakig fedett nők áztatták reumás tagjaikat és visszereiket a hétvégeken. A gödrot 1945-ben még én is megélttem, az ártéri erdőt ad-

digra már kiirtották. Bennem ez utóbbi emlék látványa alig valamivel erősebb, mint a kép, mely a közelében 17 évvel később beleégett az emlékezetembe.

Hogy id. Ungváry Gerő és családja mi elől menekült és miért ekkora nyomorba, annak alig van megragadható nyoma. Id. Gerő már fiatal korában is meglehetősen váratlanul volt teljesen megbízhatatlan. Egy 1891-ből fennmaradt, anyai nagybátyja által a felvidéki Rákóczi-ról írt rokonlevél tanúsága szerint annyit nem volt képes megtenni, hogy hivatalos helyen aláírjon egy hagyatéki eljárási meghatalmazást, amiből neki ugyan semmi haszna és kára nem származott, de enélkül anyai rokonai nem voltak képesek az örökségükhöz jutni.

Ráadásul van abban a levélben, az elején egy mondat: „Csak szegény Eszter sokat szenved érted Palitúl hogy így szerencsétlenné tette a sok gyerekkel! De már kedves Öcsém akár hogy történt is a te sorsotok szegény Eszterrel ő és én téged halálunkig szeretünk és még ezen levélbe is ara kérünk írj többször alul íratoknak mert könyvből tudjuk hogy léteketek kedves Öcsém Gerő.” Bizonyos Eszter az anyai nagynénje, Pali meg a férje volt a Szarvashoz közeli Békésszentandrás; nem arról lehet szó, hogy felcsinálta Esztert, hanem arról, hogy anyagilag tette tönkre a sokgyerekes családot 1889 körül.

Öcsém Gerőt, a nagyapámat ugyanis Szarvason, Békésszentandrásról nem messze, az Alföld közepén, három évvel korábban, 1886-ban, 27 évesen a gyárak iparhatósági felügyeletével bízták meg; nyilván nevelőapja, a földmérő mérnök Ungváry Albert kapcsolati tőkéjét kamatoztatva. Ez 1889 körül ugyanolyan váratlan hirtelenséggel ért véget, mint később, 1907-ben az eszéki életük. 1889-ben hanyatt-homlok költözött feleségével a horvátországi Dáljára, majd Csepénybe. Az 1889-i nagy futás olyannyira tőkéletes volt, hogy teljesen megszakadt minden kapcsolata addigi családjával, mind anyai, mind apai ágon. Később harapófóggal se tudtam nagyanyámból bármit is kihúzni. Ungváry Albertről se volt fogalmam, csak közel fél évszázad múlva kerül elő a teljes kihalást követően egy teletömött kartondoboz legaljáról a neve. Nagyanyámtól csak annyira futotta, hogy „*kimentek Amerikába*”. Másnap Mária nagynéném megkért, ne beszéljek a férje rokonságáról, mert „*Mamuka nem szereti*”. Anyyra „*kimentek*”, hogy később utódaikra ráakadtam a Belvárosban, de abban sem volt sok köszönet.

Már Csepényben éltek, amikor egy másik, a felesége nevelőapjától kapott, 1892-ben írt levélben van egy mondat. Ebben a lelkére kötik, nehogy rossz szerződést kössön eszéki munkaadójával, bizonyos Mihaliccsal. Amiből következik, hogy valami gyártásvezetői beosztása lehetett, és be lett volna vonva bizonyos tulajdonosi felelősségekbe is. Annyi kisedhető volt a nagynénéimből, mintha váltót írt volna alá a tulajdonosnak, és utána futnia kellett. De az emlékezet egymásba csúsásai miatt ez lehetett akár a korábbi, Szarvasról Eszékre futás oka, vagy akár mindkettőé. Tény viszont, hogy az eszéki Urban & Schnier gépgyár, ahol id. Gerő dolgozott, 1907-ben csődbe került.

A budapesti nyomorban földet érve idősebb Ungváry Gerő a mai Árpád hídi hídfőjénél álló, akkor osztrák érdekeltségű Rössemann és Kühnemann gépgyárban lett művezető. A gyár a pártállamban Rézhengerművek néven folytatódott, ma helyén panellakótelep. Id. Gerő az ipari hűtő- és jéggyártó gépek specialistája lett, mint később apám és öccse, az alábbi levél hőse, ifj. Gerő is. Apjuk, id. U. Gerő állította fel és helyezte üzembe országszerte a legyártott nagy berendezéseket a megrendelőknek. Ezért a Felvidéktől Horvátorszáig az egész akkori Magyarországot bejárta. Az első világháború alatt is annyira fontos lehetett a szerelői tevékenysége, hogy a Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányi Hivatalától fényképes, pecsétes igazoló jegyet, Legitimations-Kartét kapott mint főszerelő, azaz Obermonteur, amely „*Érvényes a külső hadműveleti terület határvo-nalainak átlépésére*”.

Hogy miért őrzött meg nagyanyám szinte minden levelet, a zsidótörvények idején beszerzett, több nemzedékre visszamenő anyakönyvi kivonatot és egyéb igazolást, de még cetlikre írt feljegyzéseket is? Miközben amit a férjéről, annak családjáról, meg saját törvénytelen születésének háttéréről tudott, abból az *azelőttből* szinte semmit nem volt hajlandó élıszóban továbbadni. Szégyellte, amik történhettek. Ugyanakkor nagyon szerette volna szerencsétlenségét világ-gá kiáltani, hogy mindenki lássa az igaztalan szenvedését – hiszen ő erkölcsös. Lakásának hálószobája, konyhája és mellékhelyiségei között létvesztett sorsának néhány morzsájából legfeljebb két legidősebb lánya részesült. A maguk módján megértették a tómondatok mögött lapuló elhallgatásokból az üzenetet. Úgy fordították le, mintegy családi törvényként, hogy szegény, szegény mamuka sokat

szenvedett. Miközben egy másik *azelőttből*, anyjának a felmenőiről felsőfokokban tudott fontosságokat közölni. Hogy például Schönecker Aloisia, Tyll József hajdúszoboszlói csendőrparancsnok felesége, Gustav Schönecker cs. ezredes húga a fényképen kesztyűt visel, ami az akkori időben csak az előkelőség ismérve volt.

A fennmaradt írásos fossziliák mint afféle hajmeresztő testimoniumok, sírvi-lági üzenetek egy rég *megdermedt nyelven* nagyságrendileg több információt tartalmaznak ennél. És még több marad bennük titokban az elsüllyedt, ugyanakkor az értelemmel meg nem ragadható, végzetes tartalomból. Rosszul vagyok ennyi tudástól. Köztük az alábbi levéltől, melyet már évtizedek óta – szintén – ismerek. *Szegény, szegény* ifjabb Gerőnek is jól megágyaztak.

Hogy mennyire, arról anyjának kézzel írt beszámolója tanúskodik, melyet az olvashatóság végett a lánya, Mária tisztázott gyöngybetűivel, aki akkor már 17 éves volt. Mivel Mária egész életében tökéletesen uralta a helyesírást, a szövegben tobzódó, szinte már szépséges hibák tömkelege arra vall, hogy pontosan követte az eredeti fogalmazványban leírtakat. Kétségtelen, őt viszont a határtalan anyatisztelet uralta, még a hibás fogalmazása iránt is. Nem hiába lett belőle az utókalkulátor mellett világi apáca is.

Fiam, Gerő rendesen született gyermek volt. Én szállítás után rettenetes görcsöket kaptam a lábamban, úgy hogy házi orvosunknak inekciót kellett adni. Tejem nem lévén elegendő és jó, üvegből tápláltuk de ezt nem bírta a gyomra, bélhurutot kapott és rémitően lefogyott, olyan volt mint egy múmia. Házi orvosunk szoptatós dajkát ajánlott, hogy talán így megmenthetjük, de falun lakva, aratás idejében ez is nagyon nehezen ment. Akit fogadtam nem vált be. Végre egy szép fiatal cigány asszonyt küldött a doktor úr, de ennek sem volt elég teje, pedig, csak minden 3 órában szoptatott, de meg később unalmasak találta nálunk az életet és tovább kóborolt. Három hónap alatt szegény fiam szopott magyar, szerb, cigány és német asszony tejét. Végre 3½ hónapos korában fiatal tehén tejeire foghattuk és Nesteli-lisztet kaptott. Nagyon szépen fejlődött, két éves korában beszélt és járt. Négy éves korában igen nagy erős, eleven gyermek lett 6 éves korában ment először az iskolába. Az első és második osztályt kitűnően végezte. Egyszer játék közben nagyon megütötte a fejét és az orra igen sokáig vérzett. Más betegségei a himlő, köhögés, torokgyulladás és mandula daganat, mely utóbbi többször kifakatt és rettenetes lázzal járt. 12–13 éves korában gyakran folyt az orra vére nagyon, úgy hogy vattát kellett az orrába dugni, hogy el álljon. Az ágyba vizelt 12½ éves koráig. Szégyelte végzetlen, de nem tehetett róla. Ettől az időtől kezdve sohasem történt meg nála. 8 éves korában jöttünk fel Pestre, a legnagyobb szegénységben, egy szobás lakásba. Eddig ők nagyon jó nevelésben részesültek, nekik áldoztam minden percemet és többnyire a szabadban voltak. Itt cselédet nem tarthattam, nekem kellett másoknak varni. Mivel ők a szabad levegőhöz voltak szokva így nem zárhattam be abba az egy szobába ezért fiaim többször voltak felügyelet nélkül a szabadban. Én nem tudtam és fogalmam nem volt róla, hogy itt olyan roszak a gyerekek. Nem tudom, hogy ez ártott Gerőnek, vagy már így fejlődött. A második osztályt itt ismételte, mivel később jöttünk fel Pestre, és az Igazgató úr is azt ajánlotta, de egyszer sem bukott meg. A harmadik osztályban már hármasa is volt. Kezdett nagyon dadogos lenni, és hazudott, nem csak muszájából, hanem csupa könnyelműségből. Negyedik osztályban

kezdte kerülni az iskolát, ha hozzá jutott pénz is elvett. Az 5. osztályban már gyakoribbá vált az iskola kerülés, mi szigorúan megbüntettük, sőt a veréstől sem kiméltük, de nem használt semmi. Ha itthon rendesen megtanulta a leckéjét, utközben mást gondolt, és nem ment el az iskolába, de rendesen jött haza. Ilyenkor még jobban tanult, mint máskor, de másnap már szégyelt elmenni. Velem többször megtette, hogy eljött az iskola ajtajáig, s onnan, mint egy örült nyargalt a mezőre és csak késő este jött haza, pedig tudta jól, hogy nagyon ki fog kapni az édes Atyjától. Azt is megtette, hogy feljött velem az osztály ajtajáig, ott aztán oly izgatott lett, a szemei oly különösek voltak, pupilái nagyok lettek, reszketett, és a körmeit rágta. Be szégyelt menni, de el kezdett szaladni, keresztül az iskola folyosóin, nem gondolva, hogy meglátják, ismét ki a mezőre, ezt meg nem szégyelte 12 éves korában. Pedig jól tudhatta, hogy a félelemre semmi oka nem volt, mert Tanítója egy kedves fiatal ember volt, ki őt agyon szerette, mindvég dicsérte, egyáltalában meg volt vele elégedve, magaviseletével, és ha nem hiányzott volna annyit, igen jó bizonyítványt adott volna neki a tantárgyakból is. Aztán másnap vagy harmadik nap az Atyja vagy én vittem fel az iskolába, ott nagyon szépen megkérte a Tanítóját is ismét a régi kedves fiú lett. Párnap múlva ismét ott voltunk vele, s később már este sem jött haza, hanem a padlás ajtónál találtunk rá, össze huzadva, vagy a mangorló mellé bujva. Máskor félt egyedül este bárhova is kimenni, de ilyenkor meg nem fél éjjel bujkál, pedig akkor halt meg egy asszony a házban, mely kissé hatással vannak a gyerekekre. Ezek a tettei mindég hold változásra estek. Hatodik osztályban már gyakoribbá váltak a szökései, ilyenkor lopott hazulról tudva szegénységünket, mégis oly könnyelműen vásárolgatott hitelünkre, de később ezt nem tehette meg, és mégis megszökött, bár tudta, hogy éhezni is fog, de azokban a pillanatokban nem gondolt egyébre, csak a szökésre. 6. osztályban is nagyon szereték, de itt is csak az iskola kerülés volt a panasz. Egyszer ismét, iskola kerülés miatt nem jött haza, ha keresték testvérei és ő meglátta szaladt, mint egy örült, aztán messziről nevetett vissza. Máskor oly sokat adott magára a tisztaságra, de ilyenkor nem szégyelt piszkosan, rongyosan járkálni. Egyszer mikor Atyja indult keresésére, ő egy kertész kocsiján ült, de midőn Atyját meglátta a robogó kocsiról leugrott és szaladt észnélkül árkon, bokrok míg nagy nehezen elfogták Télen nem riadt vissza az ilyen szökésektől, már nem mert itthon sem bujkálni, ezért egész éjjel, abban a nagy hidegben, a mezőn járkált. Nappal mozgó cédulákat lopva osztogatott, hogy este a mozgóban, kissé, felmelegedhessen. Itt fogta el az édes Atyja, a lábai meg voltak fagyva. Ez után járkáltam, hogy megvizsgáltassam az ideg gyógyászaton, de nem birtam, hozzá jutni. Ezek után feladtuk a polgáriba. Itt is a Tanárjai nagyon szereték jó magaviselete és jó modora miatt. Azonban itt is kerülte az iskolát, de én ezt nem tudtam, mert rendesen jött haza tanul mindég. Azzal a szándékkal ment el mindég, hogy iskolába megy, de nem volt elég lelki ereje, hogy leküzdje gyávaságát és azt, hogy szégyelte magát nem birt bemenni. Mikor reá jöttünk, el szökött hazulról, egyik bolondság után, követte el a másikat, a nevemben kért egy koronát szomszédunktól, ezt oly ügyesen tudta, hogy nem jöttek rá, mert bizony mi nem dicsekedtünk fiúnk tetteivel. Ismét éhezett, nélkülözött, amíg ismét el fogtuk a mozgóban. Tanárjaira soha sem panaszkodott, és viszont tanárjai sem, sőt szerették és sajnálták. Ők is azt mondták, hogy fiam tettei előttük érthetetlenek, és mondták, hogy ez nem lehet rendes állapot. Mindég vissza fogadták, három heti csavargása után is,

amit aztán én is resteltem és kiirattam az iskolából, mert szökései gyakoribbá váltak. Ekkor el mentem a gyermekbiróságra, gondolva, hogy ez majd egy kissé megfélemlíti. Itt aztán tanácsot kértem és reméltem, hogy majd megvizsgálják. A doktor úr csak megnézte és azt mondta, hogy testben egy kifejlett ember, ki azonnal mehetne katonának, pedig akkor még 13 éves volt, kisség hisztérikus, javítóba vele, vagy adjuk tanoncnak, de nagyon szigoruan bánjunk vele. Fiam ekkor azt, hogy ő géplakatos szeretne lenni. Atyja maga mellé vette tanoncnak, és belet írta a tanonciskolába. Itt is nagyon jól viselte magát, úgy hogy tanulmányi utra, az iskola ajánlatára a gyár előlegzett neki tanonc fizetéséből, úti költséget. A gyárban nagyon ügyes volt, mindenki dicsérte és jó kedven dolgozott. De amint atyját elküldték jéggépet szerelni, pár napra már otthagya a gyárat. Én nem birtam vissza vinni, míg férjem haza nem jött. Itthon rettenetesen ideges volt, testvéreivel gorbomba, az ételben válogatos. Legkedvesebb étele a kenyér volt. Amit el vihett hazulról, azt mind elvitte, de nem mindig, máskor rábizhattam Atyjának a fizetését is, hiány nélkül meghozta. Egy nyakkendő megkötése is annyira felizgatta, hogy sírt és letépte. Egyszer a jószívűség volt, máskor rettenetes rossz volt. Mikor Atyja hazajött, ismét vitte a gyárba, de időn neki újra el kellett menni jéggépet szerelni, fiam megint csak ott hagyta a gyárat, pedig jól bántak vele és dicsérték. Én nem [tudtam] itthon tartani, ő mindég is csak a szabad levegőn érezte magát jól. Itthon ingerlékeny volt, mindennap azzal ment el, hogy állást keres magának, és csak enni jött haza. Végre kapott egy tanonc állást, mivel azt mondtam, hogy már keres magának egy olyan állást, amilyen jól esik, csak aztán ott maradj. Egy hétig rendszeren járt be a gyárba. A második héten már nagyon feltünően viselkedett, ismét gyanakodtam, mind amellet, hogy rendes időben jött haza. Én elmentem, és ott azt mondták, hogy már egy hete, hogy kimaradt a gyárból, pedig ők nagyon meg voltak vele elégedve és olyan munkákat is bizhattak reá, amit már segédek végeznek nekik. Hamis címet mondott be nekik, azért nem tudtak engem [értesíteni]. Mikor megtudta, hogy ott voltam, ismét nem jött haza három napig. Én újra elmentem a gyermekbiróságra, hol talán egy hétre rá, küldtek ki egy polgári rendőrt érte. Ettől még itt a kapuban megszökött, és ismét bujkált 2 napig, ehezett, fázott aztán haza jött nyugodtan és azt mondta, hogy ő most, hogy mit tett, és majd magától el megy a gyermek biróságra. De ép akkor küldtek ki érte és el vitték, és onnan a Patronageba küldték. Itt szintén jól viselte magát. Az Igazgató Úrral megbeszéltük, hogy tanuljon tovább, fiamnak pedig kedve is jött hozzá, mivel ő kicsi korától kezdve a tengerre vágyott. Ismét haza jött magántanulónak. Az Igazgató Úr úgy gondolta, hogy majd 1 év alatt 2 osztályt letesz és azután beadja egy szigorú internátusba. A tanulás ment egy darabig valahogyan, de közben többször jött reá az idegesség. Egyszer elengedtem nagybátyámhoz Besnyőre, gondolván, hogy ott nem félhetem, jó körben lesz. Ő ott csendőr alezredes.³ Nagyon jól mulatott. 2 napig volt nővérevel együtt. Ott a nagy fiuk leányok társaságában nagyon jól érezte magát, mi nagyon elcsavarta a fejét, úgy hogy nem tudott tovább tanulni. Reá biztam 10 koronát, ezzel oda maradt, revolvert és töltényt vásárolt magának, barátjának pedig azt,

3 Tyll László a II. számú m. kir. csendőrkerület egyik főtisztje volt, akkor épp Óbesnyőn lakott, Szegedtől 10 kilométerre délre az egykori Torontál vármegyében. U. Geróné Tyll Irma 1895-ben nála – akkor épp Temesváron – töltötte élete talán egyetlen, néhány napos boldog időszakát, melyben ruhát cseréltek unokahúgával.

hogy még egyszer kimegy Besnyőre aztán agyonlövi magát. Ki is ment, de nagyon izgatott volt és azonnal vissza is jött. A revolvert zálogba tette, és ismét a régi rossz fiu lett. Bujkált, jégvermekben aludt, meg egy kertész kocsisa adott neki búvó helyet. Egy párszor haza jött, hogy ő egyedül vissza megy a Patronageba, de bizon csak nem ment, míg végre ismét a mozgóban el fogta szegény Atyja és el vitte a Patronage[ba], de mikor már közel voltak, nem szégyelte és nem sajnálta szenvedő Atyját, meg szökött mellőle, de fióere gyorsan el is fogta. Most eléggé jól viselte magát. Most piünkösd előtt meg a patronásból szökött meg, melyet soha sem tett meg, bár szabad kijárása volt. Haza jött és azt mondta nekem, hogy ha nem engedjük el menni bányásznak, mert két fiu rábeszélte, akkor megszökik, meg is tette. Én el mentem és meg mondtam az Igazgató Úrnak, hogy vigyázzanak reá. Az Igazgatóúr behívatta és elmondta, hogy az nem neki való, és mi következménye lesz, ha meg szökik, én is kértem. Még is a mondott időre megszökött a szerencsétlen, mert végzetlenül sajnálatot érzünk iránta. Elöttünk ő olyan, mint akiben két lélek küzd egymással, de többször a rossz győzedelmeskedik. Itthon nagyon ideges volt, bármely munkába belekezdett jó kedvvel, az idegeséktől nem tudta bevégezni.

A család ebben az időben még évenként szegénységi bizonyítványért folyamodott, amit rendre meg is kapott. Néhány év múlva azonban a nagyobb gyerekek már munkára voltak foghatók. Mi sem természetesebb, mint hogy a Rössemann és Kühnemann gyárban. A szorgalomnak meglett a jutalma, már a világháború kitörése előtt sokkal jobb lakásba költözhettek, sőt, megint cselédet is tarthattak. Még a legnagyobb nyomorban se gondolták, hogy prolik – *új nép, másfajta raj* – lennének. A munkát azonban becsülték. Egyetlen igazi tőkékük volt. Nem is tudtak mást, csak dolgozni, de azt nagyon.

Gerőnek korához képest fejlett teste volt. Ami meg a lelkéből maradt, genetikai kódjai szerint működött tovább. Vágyait továbbra is merete merészebb formákba önteni. 1915-ben, 16 évesen kérvényt adott be József főhercegnek, melyet annak rendje-módja szerint megint csak Mária nővére rögzített gyönyörű keze írásával és (ezúttal) hibátlan helyesírással.

Fiatal kora miatt akkor visszautasították, de egy év múlva sikerült beszusztrolnia magát a hadseregbe. Immár törvényesen szentesítve talált magának valamit, amit maga válaszott. Meg is lett a társadalmi elismerés. Egész rakat kitüntetéssel abszolválta Doberdót és visszament hűtőgépszerelőnek. Egy évvel idősebb bátyja és ő ugyanazt a mesterséget űzték: ifj. Gerő mindvégig egy-két segéddel, kismesterként, apám meg hol állásban, hol vállalkozóként gépeket tervezett és szerelt. Amikor a második világháború kitört, megint átnyergelt kedvelt szakmájára, a katonaságra.

A 14 éves korában készült anyai beszámolóból kirajzolódó kép és a megmaradt felnőttkori katonaképek közötti távolságon lemérhető, hogyan rejti el a múltat az idő. Utoljára, őrmesterként Budapesten harcolt. Kezdetben a város déli szélén, az

Árpád-vonalon tartotta fel egy ideig az oroszokat gépfegyveres lövész századával, a végkifejlet közeledtekor pedig a pesti Belvárosban, az égő házak között. A Váci utcában 1945. január 17-én majdnem elvitte a lábát egy páncélos lövése. A következő éjszaka az utolsók között jutott át a Lánchídon, és esküszik, hogy úgy robbantották föl a hidat, hogy még sokan voltak rajta. Budán január végén már nem kaptak húst, legjelentősebb haditette az volt, hogy a Várkert Bazár fölött, ahol az a három szétágazó törzsű, akkor százötven éves, hatalmas japán akác nő a várfal tövében (később a pártállam rendőrsége által szétvert Nagyfa galeri találkozóhelye), a németek ottani disznóóljaiba

kúszva elkötöttek egy sertést. Ahogy erről mesélt, gyerekként is éreztem, ez mennyire jó mulatság, férfi munka volt. Február elején a dzsipjével vágatott végig éppen a romos, leszakadt vezetékkel, téglá- és üvegtörmelékkel teleszórt Margit körúton (nyilván, mit neki Hekuba). A front akkor már alig 50–60 méterrel volt csak kijebb a Margit körúton, egy-két utcával felebb a Rózsa-domb oldalában. A Margit híd felé vezető kanyar előtt egy akna a kocsira orra elé vágódott, minden szétrepült.

Ő, csodával határos módon, egyik szemében és a térdében egy-egy szilánkkal eljutott az irgalmasok Lukács gyógyfürdőnél álló kórházába, ahol alámerült a sok beteg, menekült, bujkáló zsidó, katonaszökevény és haldokló között. Néhány hét múlva, amikor már járni tudott, hazaballagott a gyermekkora óta jól ismert városra át az újpesti Szent László utcában levő lakásukba, anyja, testvérei, felesége és egyéb ismerősei nagy örömeire. Attól kezdve megint hűtőgépeket szerelt. Nem élhettem meg, hogy tanúja legyek, amikor teljesen véletlenül, utcán vagy valamilyen tevékenység közben századának valamelyik egykori tagjával összefuthatott. Mert biztos, hogy volt ilyen. Katonatársainak egy része budapesti volt. A kitörés lázálmas napján jelentős részüknek esze ágában sem volt bármiféle parancsokat teljesítve részt venni az eszeveszett vállalkozásban, és valamilyen módon ugyancsak láthatatlanította magát, civilt öltött és elvegyült a hozzájuk hasonló pincelakók között, hogy aztán feltűnés nélkül folytassa az egyetlen nap leforgása alatt megváltozott világban az életét. Szürkék voltak, felismerhetetlenek. Csak az emlékezetük különböztette meg őket másoktól. Az emlékezetet meg senki se láthatja. Ők legfeljebb az utódaik előtt ejtettek el néhány szót sorsuk legérdekesebb részletéről, és ez is többnyire el lett felejtve, mert az utódok már nem adták tovább ezt a keveset se. Legfeljebb elképzelhetem – szinte fáj, ha sikerül –, ahogy egykori társainak valamelyikével véletlenül találkozott az utcán, ahogy egymást a lelkük melegségében megőrzött keresztneven kisebb-nagyobb meglepetéssel megszólítják; hogy aztán már csak a puszta köznapi dolgokra szorítkozó, semminek a szükségesnél nagyobb jelentést nem szánó, szinte töredékszavakat váltsanak az elválásig, ezúttal talán örökre. A muslicák találkozása ideoda röpködésük közben lehet ilyen.

Gerő műhelyét nem államosították. Ő már alaposan kitanulta a túlélést, ezt kisiparosként is megoldotta a legkellemetlenebb kommunista időkben. Miközben az maradt, aki. Tudott nagyon elegánsan, majdnem jampecesen öltözni. Mindig, ha tehetett. Emlékszem egy meleg barna, „spriccelt” tweed öltönyére, melyhez még a csokornyakkendő is ugyanabból az anyagból dukált – s mindez az ötvenes években.

Kisiparosként rakásra (de nem dagadtra) kereste magát, miközben megmaradt ösztövé, inas férfinak. Sorra vette meg befektetésként a Margit híd pesti hídfőjénél fenntartott állami bizományi boltban a romantikus tájakat ábrázoló olasz festményeket, melyeket az elszegényedő úri osztály vitt oda eladásra. Akkoriban nem volt mibe befektetni a szabad tőkét. Bőségesen díszítették lakásának falait az angyalföldi Szent László utcában, a műhelyek, raktárak között emelt egy-két emeletes, szegényes kinézetű, szürke vakolatukat hullajtó bérházak egyikében, a *város peremén*. Fogalma se volt róluk, de nagyon kedvesen tudta értékelni, hogy sikeresen megsaccoltam, nagyjából melyik mennyit érhet. Tudott másokat becsülni – nem volt rátarti. Ha kedvesek voltak hozzá, nagyon megértő volt. Volt olyan a festmények között, amelyik majdnem egy rózsadombi családi ház akkori értékének felelt meg. Ő maga is építkezni akart majd arrafelé. Idővel a telket is megvette. Külön raktárban gyűjtötte hozzá a legjobb fából készített nyílászárókat, padlózatot, bútort, hogy mire az építkezésre és költözésre sor kerül, tökéletesen kiszáradjanak. A vendéglőkben úgy tudott fizetni, olyan természetes egyszerűséggel borraavalózó módon, ahogy azt egyetlen snájdig katonatiszt és egyetlen fölkapaszkodott proli se tudta volna. Mindezt az '56-os forradalmat követő megtorlás időszakától kezdve legalább másfél évtizedig, amikor valamit már enyhültek a viszonyok. De azért még a pártállam sűrűjében, mellyel körülbelül annyira törődött, mint egykor a rá kényszerített iskolával és nevelőintézetrel. Engem szeretett. Ebben is volt valami hihetetlenül egyszerű, öntudatlan, természetes és primitív. Terveiből semmi se lett. Az Alzheimer-kórtól másfél év alatt viharos sebességgel teljesen elborult az agya, és hatvanhét évesen sikerült meghalnia. A halála előtti hetekben már csak feküdt az ágyában. Amikor odaléptem hozzá, észrevett. Pontosan emlékszem az egyetlen bal szemének tekintetére. Üres, rettegő mély kétségbeeséssel nézett rám, mint akit *Isten kiejtett a tenyeréből, és most zuhan feléje*, és már végleg semmit sem ért.⁴

---

⁴ Az írásban vendégszövegek szerepelnek a *Hamburgi menyasszony* című operettből, Móricz Zsigmondtól, József Attilától, Petőfi Sándortól, Báthori Csabától, Nádas Pétertől és Friedrich Dürrenmatt-tól.